

prikazi

BORIS NILEVIĆ

Srednjovjekovna Bosna i Evropska kultura

Radovi III, izdanja Muzeja grada Zenice 1973. (str. 536)

Ova knjiga je zbornik referata i saopštenja pripremljenih za naučni skup »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, kome je od 2—5 oktobra 1971. godine domaćin bio Muzej grada Zenice. Svrha skupa je bila da se uoči i ocrtta ono što je u srednjovjekovnoj Bosni osobeno i ono što je povezuje sa okolnim svijetom. Učešće su uzeli naučnici iz raznih disciplina, ne samo iz Bosne i Hercegovine već i izvan nje, kojima je predmet interesovanja složena srednjovjekovna kulturna problematika.

Kulturna istorija, i pored vrijednih pokušaja i mnogih korisnih priloga, još uvijek je nedovoljno proučeno područje, neodređeno u ciljevima i heterogeno u ostvarenjima. Tu ne postoji oformljenost pravne, privredne ili druge specijalizovane grane historiografije. Izostaje glavna zadaća otkrivanja i prikazivanja onog što je zajedničko raznim oblastima ljudskog života i stvaralaštva, srodnost kod vrlo dalekih i no izgled sasvim nepovezanih pojava.

Na simpozijumu su nedostajali radovi o bosanskoj crkvi i njenom uticaju na kulturne prilike u Bosni, zatim neka saopštenja su vrlo slabo bila vezana za osnovnu temu, a neka i uveliko hipotetička, čemu je vjerovatno krivo siromaštvo izvorne građe.

Radovi su grupisani u sljedeće tematske cjeline: **Bosna u feudalnom društvu; Jezik i pismenost; Srednjovjekovna umjetnost na tlu Bosne; Stećci; Bosanske tradicije i Zenica i njena okolina u srednjovjekovnoj Bosni.**

Bosnu u feudalnom društvu tretiraju radovi: **Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka** (akademik prof. dr Sima M. Ćirković); **Problem nastajanja srednjovjekovnih gradova u sjeverozapadnom dijelu Balkanskog poluotoka** (prof. dr Nada Klaić); **Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku** (dr Ignacij Voje) i **Uloga Dubrovnika u snabdijevanju srednjovjekovne Bosne oružjem — XIV — XV vek** (prof dr Đurđica Petrović).

Dr Sima Ćirković prikazom odjeka rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg vijeka izdvaja i posmatra onaj sloj koji vezuje bosansko tle sa tom kulturom. To je plemstvo, društvena snaga zainteresovana za plemićke ideale i oblik življenja identičan zapadnom, bilo u motivima političkog djelovanja kao služenju pravdi i viteškom redu, saobraćaju sa ljudima zaodjevenom formama etikacije i ceremonijala, ambijentu ispunjenom sjajem i bogatstvom, prožetim internacionalnom gotičkom umjetnosti.

Izvori govore da su bosansku gospodu njihovi staleški drugovi iz evropskih zemalja prihvatili kao sebi ravne.

Dr Nada Klaić, iznoseći problematiku nastajanja srednjovjekovnih gradova u sjeverozapadnom dijelu Balkanskog poluotoka, potencira, da bi se dobila cjelina, posmatranje ove pojave u sveobuhvatnijem ekonomskom, društvenom, pravnom i političkom smislu, i tako se prevazišlo zastarjelo mišljenje domaće istoriografije da su samo kraljevski privilegiji stvarali gradove.

Što se tiče Bosne, koje se autor malo dotiče, stoji tvrdnja da u njoj zbog preslabe vlasti vladara nije bilo slobodnih kraljevskih gradova i da je srednjovjekovni kolonizacijski proces gotovo nepoznat.

Dr Ignacije Voje prikazuje odnos celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku. Tražeći uzroke tome zašto su celjski grofovi nastojali da prisvoje Bosnu, on ih nalazi najviše u privrednim ciljevima, jer je Bosna bila bogata rudama i imala razvijenu trgovinu, te su je rodbinskim i političkim vezama sa feudalnim i vladarskim kućama htjeli dobiti.

Dodirne veze su bile obostrane, i one su Bosnu otvarale prema zapadu i dovodile u doticaj sa srednjoevropskom kulturom.

Dr Đurđica Petrović prikazuje ulogu Dubrovnika u snabdijevanju srednjovjekovne Bosne oružjem u XIV i XV vijeku. Na osnovu arhivskih podataka, doznajemo da je oružje dolazilo do bosanskih vladara i feudalaca legalnim uvozom i krijumčarenjem. Pribavljali su ga i pojedinci koji su za svoje potrebe odlazili u Dubrovnik i kupovali kod majstora oružara. Oružje je nabavljano, istina, u malom obimu i pljačkom dubrovačkih karavana.

Saznajemo da Bosna u to vrijeme u vatrenom naoružanju nije nimalo zaostajala, a i da se je isticala po specijalnim bosanskim varijantama štitova i mačeva.

Jezik i pismenost su obuhvaćeni u saopštenjima: **O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području SR Bosne i Hercegovine** (prof. dr Dalibor Brozović); **Bosanski rukopisni kodeksi u svjetlu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog** (prof. dr Herta Kuna) i **O problemu bosančice u našoj historiografiji** (Mr Tomislav Raukar).

Dr Dalibor Brozović u razmatranju predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata na području Bosne i Hercegovine iznosi da su na ovom terenu postojali i postoje i starinački i migracioni govori. Pomoću starinačkog se može obaviti rekonstrukcija prvobitnih odnosa štokavskog istoka i zapada, kasnije duboko poremećenih seobama, a migracionim pak govorima objasniti seljenje ikavskih i ijekavskih masa na području Bosne i Hercegovine.

Dr Herta Kuna se pozabavila bosanskim rukopisnim kodeksima u svjetlu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog, ulazeći u probleme jezika i ortografije i određivanju njihovog mjesta u kulturnoj istoriji Bosne i Hercegovine.

Mr Tomislav Raukar iznosi problem bosančice u našoj historiografiji na polemičan način, izazvan kontraverzama najrazličitijih mišljenja u rasponu od potpunog odricanja bilo kakvih posebnosti ćirilskoj pismenosti na zapadnom području, do označavanja bosančice pismom suprotnim ćirilici, odnosno njenog izdvanjanja iz cjeline južnoslovenske ćirilice.

Problemu bosančice, po autorovom mišljenju, treba prići sveobuhvatnom paleografijskom analizom koja u sebi sadrži morfološko, grafijsko i jezičko ispitivanje izvorne građe, ali pri tome ne zanemariti ni neke druge elemente, kao što je, na primjer, opšti izgled teksta. Autor je tako došao do zaključka da je ćirilica uprkos zajedničkom razvitku, na pojedinim područjima, u skladu sa drukčijim kulturno-istorijskim uslovima, davala zasebna obilježja.

Iz tematike Srednjovjekovna umjetnost na tlu Bosne slijede prilozii: **Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini** (akademik dr Cvitko Fisković); **Pogled na Franjevačko graditeljstvo XIV i XV vijeka u Bosni** (dr Pavao Anđelić); **Zapadni uticaji na primenjenu umetnost Bosne u XIV i XV veku** (dr Bojana Radojković); **Crkva u Bilmišću kod Zenice** (dr Ivanka Nikolajević); **O nekim vidovima srednjovekovne nošnje u Bosni i Hercegovini** (prof. dr Pavle Vasić) i **Gnostički elementi u temeljima crkve bosanske — Problem porijekla i starosti manihejske hereze u Bosni** (Đuro Basler).

Dr Cvitko Fisković u svom referatu o dalmatinskim majstorima u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini oslanja se uveliko na arhivske podatke o djelatnosti umjetnika, da bi kulturno-umjetničke veze Dalmacije s Bosnom i Hercegovinom kroz sačuvane i otkrivene spomenike građevinarstva, kiparstva, ponešto slikarstva i umjetničkih zanata, sličnošću njihovih stilskih oblika i motiva, samu »vidljivu« umjetnost potvrdio i pismeno.

Dr Pavao Anđelić daje pogled na franjevačko graditeljstvo XIV i XV vijeka u Bosni na osnovu posljednjih 10—15 godina otkrivenih i

arheološkim putem identificiranih crkvenih građevina, doprinoseći uspostavi identiteta jedne zanimljive i malo poznate komponente kulturnog života u srednjovjekovnoj Bosni. Ispitane crkve smještene na Bobovcu, Kraljevoj Sutjesci, Bakićima kod Olova, Srebrenici, Arnautovićima kod Visokog, Varoščiću kod Vranduka i Jajcu bile bi središte i blizina krugova, polaganja svećanih zakletvi na povelje o povlasticama i sahrana bosanskih kraljeva, kao i održavanja bosanskih srednjovjekovnih sabora.

Dr Bojana Radojković, govoreći o zapadnim uticajima na primijenjenu umjetnosti Bosne u XIV i XV vijeku, konstatuje da su ovi pali na tlo koje nije bilo opterećeno nekim posebnim umjetničkim tradicijama, ali sa izvjesnom osnovom naslijeđenom iz vizantijske umjetnosti (od koje nije bila imuna ni zapadna), te stapanjem u novoj sredini izrastao je umjetnički specifikum, posebno izražen u primijenjenoj umjetnosti.

Dr Ivanka Nikolajević svojim prilogom iz domena hrišćanske arheologije o crkvi u Bilmišću kod Zenice vaskrsava problem krajem prošlog vijeka otkopanih građevina na tom terenu, još nedovoljno osvijetljenih, ne bi li se datirao postanak crkve u XII vijeku ili samo obnova nastanka iz ranijeg V ili VI vijeka, čemu bi vodilo i ponovno kontrolna iskopavanje.

Dr Pavle Vasić na osnovu likovnih izvora stećaka, skulptura i minijatura stvara malo određeniju sliku o nekim vidovima srednjovjekovne nošnje u Bosni i Hercegovini. Ukazuje na imitiranje feudalne nošnje iz Evrope — Burgundije, te Srbije i Vizantije kod feudalaca iz istočne Bosne. Po autorovom mišljenju, analizom nošnje na stećcima da se vidjeti klasna podvojenost.

Đuro Basler pišući o gnostičkim elementima u temeljima crkve bosanske, na osnovu arheoloških nalaza u crkvi u Bilmišću iz VI vijeka pomiče ustaljenu po nauci vremensku pojavu maniheizma u Bosni u još dublju anonimnu istoriju. Da bi shvatili događaje koji će kasnije biti odsudni za istoriju srednjovjekovne Bosne, treba se vratiti u ekspanzionističko VI stoljeće manihejske sekte, od koje ni Bosna nije bila izuzeta, pa možda razmišljati do Zenice iz prvih vijekova naše ere kada je ona bila sjedište viših službenika paganskog državnog kulta.

Stećci su prezentirani radovima: **Neki najnoviji rezultati istraživanja stećaka** (Šefik Bešlić); **Prilog Skarićevoj hipotezi o porijeklu stećaka** (dr Muhamed Hadžijahić); **Neki ikonografski motivi na stećcima** (Zdravko Kajmaković) i **Kulturni karakter nekropole Radimlje kod Stoca** (prof. Marko Vego).

Šefik Bešlić iznosi najnovije rezultate istraživanja stećaka, akciju koja je u Bosni i Hercegovini tekla od 1951. do 1969. godine, kojoj su se tokom vremena pridružile i susjedne republike. Doznajemo kako izgled u područje rasprostiranja i brojno stanje ovih osobenih spomenika za upoznavanje kulture i umjetnosti. Statistika govori da u Bosni i Hercegovini ima 58.737 stećaka, a u čitavoj Jugoslaviji 66.867. Ovaj prikupljeni materijal traži sistematizaciju, analizu i proučavanje.

Dr Muhamed Hadžijahić, oslonjen na Skarićevu hipotezu iz 1928. godine da stećci vode porijeklo iz stare slavenske domovine, proširuje je do opšteljudskih kulturnih tekovina.

Zdravko Kajmaković, bogatoj skali motiva na plastici stećaka, dodaje i sadržaje preuzete iz hrišćanskog ikonografskog repertoara.

Prof. Marko Vego, osvjetljavajući iz raznih aspekata stećke na Radimlji kod Stoca, dokazuje da su oni vlasništvo porodice vojvoda Miloradovića, gospodara Donjih Vlaha koji su bili pravoslavni. Time se razbija mišljenje o stećcima kao produktima religioznog shvatanja jedino vjernika bosanske crkve.

Bosanske tradicije iznesene su u radovima: **Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni u Dubrovniku XV i XVI veka** (dr Bogumil Hrabak); **Kontinuitet srednjovjekovnih formi u doba turske dominacije u Bosni i Hercegovini** (prof. ing. arh. Džemal Čelić) i **Neke napomene o muslimanskoj epskoj poeziji** (mr Muzafer Hadžagić).

Dr Bogumil Hrabak iznosi podatke o njegovanju tradicije u cvatećem Dubrovniku XV i XVI vijeka o propaloj susjednoj bosanskoj kraljevini. Autor se kreće u domenu političke tradicije koja nije dugotrajna i nema značajnih posljedica, ona živi jedno vrijeme u određenim krugovima i nestaje pri susretu sa novim problemima, htijenjima i uslovima.

Prof. ing. arh. Džemala Čelića u promatranju kontinuiteta srednjovjekovnih formi u doba turske dominacije u Bosni i Hercegovini, među ostalim pojavama, zanima pretapanje srednjovjekovnih stećaka kao ležeće memorijalne forme u vertikalnu formu — obelisk, gdje posebno mjesto pripada pojavi prvih bosansko-muslimanskih nadgrobnih spomenika, koji se danas nazivaju šehidskim. Ti su spomenici često u istom groblju sa stećcima ili u njihovoj blizini, a ima i slučajeva njihova miješanja ne samo sa stećcima već i sa krstačama. Ovo je vrijeme nejasnosti, kad pod istim krovom, u istoj familiji žive i nemuslimani i muslimani.

Mr Muzafer Hadžagić je dao neke napmene o muslimanskoj epskoj poeziji, koje predstavljaju fragmente iz njegove veće studije o ovoj nedovoljno obrađenoj i rasvijetljenoj problematici.

Tradicija, koja je postojala prije Turaka morala se nastaviti samo u jednom novom ruhu, a u slučaju epike u baštinjenju legendi i vjerovanja u čudesa, kletve, snove, magiju, uroke, sreću i nesreću.

Zenica i njena okolina u srednjovjekovnoj Bosni našli su mjesto u referatima: **Nahija Brod krajem XV i početkom XVI vijeka** (dr Adem Handžić); **Rimska cesta dolinom rijeke Bosne i njezina topografija** (dr Ivo Bojanovski); **Današnja jezička slojevitost onomastičkog materijala na području Zenice i njene okoline** (Dragomir Vujičić); **Srednjovjekovni tragovi u toponomastici zeničkog kraja** (Fikret Ibrahimpašić); **Ruševine srednjovjekovne crkve u Varošiću kod Vranduka** (dr Pavao Anđelić) i **Osnovni izvještaj o iskopavanju srednjovjekovne utvrde Vranduk 1968. godine** (mr Branka Raunig).

Dr Adem Handžić daje istorijsko-geografski pogled na nahiju Brod, krajem XV i početkom XVI vijeka, u čijem se središnjem dijelu nalazio maleni trg Zenica, kao i globalni prikaz političkih prilika. U radu su slijeđeni turski popisi bosanskog sandžaka iz 1468, 1485, 1489. i 1516. godine.

Dr Ivo Bojanovski opisuje rimsku cestu dolinom Bosne i daje topografiju toga kraja. Autor podvlači da se na toj cesti i njenim ograncima prema istoku i zapadu razvila ne samo bosanska država, kao politička institucija, nego i njena kulturna nadgradnja.

Dragomir Vujičić je prikazao današnju jezičku slojevitost onomastičkog materijala na području Zenice i njene okoline.

Fikret Ibrahimpašić želi da naučnike — istraživače: istoričare, arheologe, lingviste, etnologue i druge upozori na topinome koji su evidentirani na području zeničkog kraja.

Dr Pavao Anđelić nam je prikazao još jednu graditeljsku djelatnost franjevaca. U pitanju je srednjovjekovna crkva u Varošćiću kod Vranduka posvećena svetoj Mariji, početa sa gradnjom nešto prije 1449. godine, da bi se nedovršena zatekla i u tursko doba.

Mr Branka Raunig nas izvještava o iskopavanju srednjovjekovne utvrde Vranduk, koja početkom XV stoljeća predstavlja značajnu utvrdu, a vjerovatno i trgovište u vlasništvu bosanskih kraljeva, sudeći po poeljama u kojima se grad spominje.

Na kraju **Zbornika** Fikret Ibrahimpašić je iznio tok rada simpozijuma i dao registar, biografiju i bibliografiju pojedinih referenata.

Simpozijum zavređuje pažnju, prije svega kao putokaz ka osvjetljavanju bosansko-hercegovačke kulture u srednjem vijeku. Na redu su detaljnija, specijalizirana proučavanja koja će pužiti osnovu za sintetizovanje te daleke, interesante epohe u njenom kulturnom manifestovanju.